

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

**GENDEROVÁ DĚLBA PRÁCE V RODINĚ
A „MATEŘSKÉ PRIVILEGIUM“**

GENDER DIVISION OF LABOUR WITHIN THE FAMILY
AND „MATERNAL GATEKEEPING“

Bakalářská diplomová práce

Pavčina Zvěřinová

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 25. března 2013

Děkuji Mgr. Martinu Fafejtovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, konzultace a vstřícný přístup při tvorbě mé bakalářské práce. Také děkuji své rodině za pomoc a podporu během celého mého studia.

Obsah

Úvod.....	5
1. Gender.....	7
1.1. Vymezení pojmů gender a pohlaví.....	7
1.2. Genderové role.....	9
1.3. Genderové stereotypy.....	10
1.4. Genderová socializace.....	12
1.5. Teorie o původu genderu.....	13
1.5.1. Klasická sociologická teorie.....	14
1.5.2. Feministická sociologie.....	16
2. Rodina a genderová dělba práce v rodině.....	18
2.1. Rodina.....	18
2.1.1. Vymezení základních pojmů.....	18
2.1.2. Typy rodiny a rodinné role.....	19
2.2. Dělba práce v rodině.....	20
2.2.1. Tradiční a egalitární model dělby práce v rodině.....	21
2.2.2. Vývoj dělby práce v rodině.....	21
3. Aplikace genderových stereotypů v rodině.....	23
3.1. Rodičovství.....	23
3.2. Mateřství a otcovství: rozdělení moci v rodině.....	25
4. Mateřské privilegium.....	27
4.1. Vymezení pojmu mateřské privilegium.....	27
4.2. Vznik mateřského privilegia.....	27
4.3. Dva modely mateřství.....	29
4.4. Udržování mateřského privilegia.....	29
Závěr.....	33
Anotace.....	35
Zdroje.....	36
Literatura.....	36
Elektronické zdroje.....	38

Úvod

Tato bakalářská diplomová práce se zabývá genderovou dělbou práce v rodině a mateřským privilegiem. Jejím cílem je popsat úzce související pojmy jako je genderová dělba práce v rodině, změny v jejím uspořádání, a s tím související vývoj mateřství a otcovství, a také objasnit pojem „mateřské privilegium“.

Text je členěn do čtyř kapitol. **První oddíl** je věnován genderu. Koncept sociálně konstruovaného pohlaví, genderové stereotypy, role a jejich socializace jsou základem pro **druhou kapitolu**, která se zabývá rodinou a genderovou dělbou práce. V této části jsou vymezeny základní pojmy týkající se rodiny a popsány typy rodin a rodinné role. Dále se text věnuje dělbě práce v rodině, jejím modelům a historickému vývoji.

Třetí oddíl se zabývá aplikací genderových stereotypů v rodině, konkrétněji rodičovstvím a rozdíly mezi mateřskou a otcovskou péčí, které vycházejí z teorií biologického determinismu a sociálního konstruktivismu. Dále se text zaměřuje na změny rodičovství v současnosti a dekonstrukci mateřství jako přirozené schopnosti matky. Na rodinu je zde pohlíženo jako na mocenské pole, kde je hlavním zdrojem moci dítě a rozdělení této moci mezi matkou a otcem se v průběhu historie mění.

Poslední kapitola se zabývá mateřským privilegiem, ke kterému vedlo postupné převedení takřka veškeré rodinné moci na matku. Text se věnuje vymezení pojmu mateřského privilegia a jeho teoretickým základům. Dále je pak rozebírán vznik mateřského privilegia skrz tři základní vzorce zapojení muže a ženy do domácích povinností a dva pohledy na mateřství, které byly během výzkumů konceptu mateřství identifikovány. Konkrétně jde o modely mateřství jako přirozeného talentu žen a mateřství jako vědomé spolupráce mezi rodiči.

Závěr textu je věnován čtyřem procesům, které udržují povědomí o mateřství jako o přirozeném talentu žen, a vlivu názorů a postojů matek k otci na jeho zapojení v rodině. Text je zakončen názory a zamyšlením

autorů studií nad současným stavem vědění o problematice rodičovství a mateřského privilegia a o směřování jejího výzkumu do budoucna.

1. Gender

1.1. Vymezení pojmů gender a pohlaví

Gender je termín převzatý z anglického jazyka, který můžeme přeložit jako rod. Pojem **rod** je však v našem mateřském jazyce ustálený spíše ve významu příbuzenství (rodina, pokrevní spřízněnost) nebo jako gramatická kategorie (jmenný a slovesný rod). Na rozdíl od českého jazyka, v angličtině existují odlišné výrazy pro pohlaví ve smyslu biologickém a sociálním: **gender** ve významu gramatického rodu či umělého tvaru a **sex** jako přirozeného, biologického rozdílu náležícího živým objektům [srov. Phillips 1922, str. 23]. Pro větší přesnost a snazší odlišení jednotlivých termínů je proto výhodnější pojem gender převzít než překládat.

Za autora termínu gender ve smyslu odlišení sociálně konstruované pohlavní role od biologického pohlaví bývá označován americký psycholog a sexuolog novozélandského původu **John Money**. Money se zabýval sexuální identitou a biologickými rozdíly mezi muži a ženami. V roce 1955 publikoval článek *Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism: Psychologic findings*, ve kterém předložil a vysvětlil základní termíny problematiky rozlišování mezi biologickým a sociálním pohlavím [Coleman – Money 1991, str. 13].

Rozlišování mezi biologickým a sociálním pohlavím je důležité především z odborného hlediska, protože na rozdíl od neměnných biologických pohlavních charakteristik se gender neustále vyvíjí a mění (a také může být měněn). V běžných životních situacích ovšem mezi genderem a pohlavím nerozlišujeme. Lidi ve svém okolí vnímáme jako muže a ženy na základě jejich vzhledu (biologické charakteristiky) a jednání, k čemuž přiřazujeme specifickou identitu či roli. Ani si neuvědomujeme, že tyto přiřazované charakteristiky jsou sociálně konstruované [srov. Fafejta 2004, str. 30-31].

Studiem genderu jako sociologické kategorie se zabývají **genderová studia** (angl. gender studies). Tento vědní obor se zabývá „*tím, jak jsou sociální a kulturní faktory příčinou rozdílů v mužském a ženském chování*“

[Jandourek 2001, str. 90], zaobírá se rovněž způsobem socializace člověka k mužské či ženské roli, a také vlivem pohlaví na sociální nerovnost [srov. tamtéž].

Pohlaví člověka tedy může mít dvě roviny: biologickou a sociální. **Biologické pohlaví** jsou univerzální, geneticky podmíněné rozdíly mezi muži a ženami, které se týkají pohlavních orgánů a schopnosti reprodukce. Jako **sociální pohlaví**, tzv. **gender**, „označujeme kulturní a sociální stereotypy a očekávání, které se pojí k jednotlivým pohlavím“ [Fafejta 2004, str. 30].

Money při vymezení základních pojmů genderové problematiky rozlišoval mezi genderovou identitou a genderovou rolí. **Genderová identita** je celistvost, soulad a stálost ve vnímání vlastní osobnosti jako muže či jako ženy. **Genderová role** je pak veškeré jednání jedince, kterým navenek projevuje jako příslušník určitého genderu.

Genderovou identitu a genderovou roli je třeba chápat jako dvě strany téže mince – jsou nerozdělitelné, přičemž genderová identita je **introspektivní** část (zaměřená na vnímání sebe sama, na vlastní pocity) a genderová role je **extrospektivní** složka (orientovaná ven, na okolí jedince) [Coleman – Money 1991, str. 13].

Kultura a společnost působí skrz své instituce na muže a na ženy odlišně, čímž vytváří sociálně konstruované rozdíly mezi jejich jednáním, chováním, postoji či názory. Takovéto „*institucionalizované vzorce genderové diferenciace jsou souhrnně označovány jako **pohlavně-genderový systém společnosti***“ [Renzetti 2003, str. 21].

Zatímco biologická dichotomie muž-žena je univerzální a neměnná, gender je sociální konstrukt, a proto se postupem času mění, je kulturně a historicky relativní. Významy pojmů muž (mužský) a žena (ženský) se v průběhu historie tvoří a mění ve vzájemném vztahu a s ohledem na daný kulturní a společenský kontext [srov. Gjuríčová 1999, str. 77].

Biologické pohlaví je základ, na kterém je sociálně a kulturně konstruován gender. V naší společnosti se běžně nerozlišuje mezi

biologickým a sociálním pohlavím, což má za následek dichotomický pohlavně-genderový systém: máme **femininní** (ženský) a **maskulinní** (mužský) gender. Sociální pohlaví však není kauzálním následkem biologického pohlaví, proto lze teoreticky gender a pohlaví od sebe oddělit – znamená to, že gendery nemusí být nutně jen dva, ale může jich teoreticky nekonečně mnoho [srov. Fafejta 2004, str. 30-31].

Výsledná genderová identita závisí na kontextu, ve kterém je jedinec socializován, je tedy výsledkem působení mnoha faktorů (třída, rasa, národnost apod.). Velký vliv mají také genderové stereotypy. Jako příklad můžeme uvést znaky **typické ženy** v kontextu bílé Evropanky náležející ke střední třídě, mezi které patří mimo jiné mateřství, pečovatelské sklony, touha po krásných šatech a vyjadřování emocí. Charakteristikami **typického muže** ve stejném kontextu jsou pak otcovství, „chlapácké“ chování, záliba ve sportech, soutěživost a skrývání emocí [srov. Ritzer 2007, str. 1662].

Podobnými charakteristikami vymezuje feminitu a maskulinitu také Paulík. Ten hovoří o genderu jako tzv. **terciárních pohlavních znacích**. Feminitu a maskulinitu popisuje jako dva opačné póly jedné škály, kdy *„maskulinita (mužnost) se vyznačuje silou, sebejistotou, aktivitou, výkonností, racionálním, řešitelským přístupem k problémům, samostatností. Pro feminitu je příznačná spíše slabost, měkkost, poddajnost, pasivita, závislost, přístup k řešení problémů je spíše citový a prožívající než racionální“* [Paulík 2010, str. 121].

Pravdivost tvrzení, že je gender sociálně konstruován, lze ukázat na případech, kdy je *„u některých lidí pohlaví od narození nejasné. U jiných je nezpochybnitelné, přesto později ve svém vývoji začnou gender, který jim byl na základě pohlaví přisouzen, odmítat. Někteří odmítají i své pohlaví, se kterým se narodili, a chtějí změnit svou anatomii“* [Fafejta, 2004, str. 49].

1.2. Genderové role

Genderové role jsou sociální kategorie, která určuje pravidla přijatelného chování pro muže a ženy v určité společnosti nebo kultuře. Ačkoliv jsou tato pravidla založena na biologických rozdílech mezi muži

a ženami, genderové role jsou sociálně konstruované. Předepisují ženám a mužům odlišné a často stereotypní role, které jsou pak posilovány jak na individuální, tak na celospolečenské úrovni. Během výchovy jsou děti vštěpována základní pravidla (např. kluci nepláčou nebo fotbal se nehodí pro dívky), která si pak jedinec přenáší s sebou do dospělosti a vychovává podle nich opět své děti, čímž tyto se role a stereotypy dále konstruují a reprodukují [srov. Jordan 2004, str. 276-277].

Rozdíl mezi genderovou a pohlavní rolí je následující. **Pohlavní role** předpokládá vrozený či automatický proces osvojování si odpovídajících způsobů chování, který je založený na biologickém pohlaví. To se projevuje například tak, že ženy investují více do svých potomků a pečlivě si vybírají muže, který je dokáže lépe zaopatřit. Muži zase mezi sebou soupeří o pozornost ženy, čímž přispívají k soutěživému a bojovnému mužskému chování obecně.

Genderové role jsou společensky a kulturně determinovány a podporovány. Ve většině zemí se děti od narození učí definovat samy sebe a vyjadřovat se v souladu s požadavky společnosti, které jsou jim během výchovy předkládány. Toto učení se genderovým rolím označujeme jako **genderovou socializaci** [srov. Jordan 2004, str. 276-277].

Základní vazba mezi pohlavní a genderovou rolí je tedy v případě ženy taková, že žena sice má biologické predispozice k tomu, aby otěhotněla a porodila dítě, nicméně může se také rozhodnout děti nemít. Ve společnosti, která mateřství očekává, pak může být na bezdětnou ženu věnující se plně své profesi ostatními členy pohlíženo jako na podivnou až neženskou.

1.3. Genderové stereotypy

„Muži jsou tvrdí, ale křehcí, ženy měkké, ale houževnaté.“

- Paul Popenoe -

Ke genderu a genderovým rolím se pojí genderové stereotypy. **Stereotyp** je v sociálních vědách vymezován jako „typický obraz“, který se nám

vybaví, když mluvíme o konkrétní sociální skupině. Je to všeobecný, ustálený a často velmi zjednodušený názor či pohled, který může být jak negativní, nepravdivý a neopodstatněný, tak i pozitivní, přesný a oprávněný. Stereotypy mohou být individuální (přesvědčení jednoho jedince) a kolektivní (sdílené více lidmi). Stereotypy nejsou výsledkem vlastní zkušenosti, ale jsou přejímány od ostatních lidí nebo z masmédií. V případě kolektivních **genderových stereotypů** mluvíme o „typické ženě či typickém muži“, což znamená, že k lidem nepřistupujeme jako k jednotlivým a unikátním bytostem, ale jednáme s nimi jako s příslušníky zkonstruované sociální kategorie, tedy jako se zástupci určitého genderu [srov. Pilcher-Whelehan 2004, str. 166-167].

Genderové stereotypy vychází z odlišností mezi jednotlivými pohlavími v chování, přístupech a psychických vlastnostech. Ovšem tyto rozdíly bývají často přeceňovány. Z výsledků nejrůznějších výzkumů totiž vyplývá, že většina stereotypních představ o mužích a ženách nemá reálný základ. Mnohé rozdíly mezi pohlavími se ve výzkumech neprojeví vždy nebo jsou odlišnosti velmi malé. Neexistuje tedy žádný neochvějný důkaz o tom, že by mezi muži a ženami existoval výrazný rozdíl například ve způsobu myšlení, kreativitě, samostatnosti, sociabilitě nebo schopnosti pečovat o druhé. Rozdíly se projevují ve fyzických schopnostech a síle, kdy muži jsou v průměru o něco vyšší a silnější než ženy. Nicméně jsou také náchylnější k nemocem a dožívají se ve srovnání s ženami nižšího věku [srov. Marini 1990, str. 98-99].

Profesorka Gerlinda Šmausová rozdělila ve své práci *Kdopak by se genderu bál?* stereotypy do dvou skupin dle příslušnosti k jednotlivým genderům. Mezi charakteristické znaky mužského genderu uvádí například výkon, konání, racionalitu, pokrokovost nebo asertivitu. Ženský gender je zde vyjádřen pojmy protikladnými k mužskému genderu: stav, bytí, emocionalita, tradice či submisivita. Škála stereotypů týkajících se mužského genderu se sbíhá ke slovu **kultura**, kdežto stereotypy ženského genderu se sbíhají ke výrazu **příroda**. Z porovnání těchto dvou skupin stereotypů vyplývá, že „u mužů jsou zdůrazňovány vlastnosti obrácené

navenek, projevující se v jednání, zatímco u žen vlastnosti skryté ve vnitřku“ [Šmausová, 2008, str. 2].

Tato **genderová stereotypizace** vznikla dle Šmausové v období industrializace, kdy se život lidí rozdělil na veřejnou či pracovní sféru určenou muži a na soukromou sféru domácnosti přidělenou ženě. Tento koncept ve stanovených vlastnostech odráží potřeby pohlavím přisouzené sféry, přičemž žena je svým zaměřením a svými vlastnostmi podřízená muži [srov. Šmausová, 2008, str. 2-3].

Žádná společnost neponechává přiřazení genderu náhodě – gender je člověku přiřazen podle genderových norem platných v dané společnosti. Navíc každá společnost vyvíjí značné úsilí, aby byly genderové charakteristiky a genderové role atraktivní pouze pro zástupce toho pohlaví, pro které jsou určeny, a zároveň byly opačným pohlavím vnímány jako nezajímavé či nehodící se [srov. Epstein 2006, str. 46]. Jednotlivé gendery jsou tedy v naší společnosti charakterizovány souborem stereotypů, které mají **bipolární podobu**. To znamená, že „*normální muž nenese žádné rysy ženskosti a naopak*“ [Renzetti 2001, str. 20].

1.4. Genderová socializace

Jak již bylo řečeno, gender je sociálně konstruovaný. Na rozdíl od pohlaví biologického, které je člověku dáno geneticky, se genderu člověk musí naučit. Gender získáme bezprostředně po svém narození (dnes je dítěti gender připsán ještě dříve díky možnosti zjistit pohlaví i u nenarozeného dítěte). Tím začíná celoživotní proces učení se genderové roli, tzv. **genderová socializace**.

Genderovou rolí je (jak bylo uvedeno výše) soubor projevů a činností, které jsou od určité osoby očekávány na základě jejího genderu. I když každý do své role přidává něco svého, od mužů a od žen se očekává v určité situaci jiné chování, protože „*existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské*“ [Jandourek, 2001, str. 90]. Podstatu genderové socializace vystihuje výrok, že „*pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí*

jako muži a ženy, ale musí se naučit jako muži a ženy jednat“ [tamtéž, str. 90].

Socializace je proces, ve kterém si jedinec osvojuje společenské hodnoty a normy. **Genderová socializace** je tedy analogicky proces učení se genderové roli, tedy přijímání a osvojování si vzorů chování, hodnot a norem spojených s nám přisouzeným genderem. Proces učení genderové roli začíná už po narození – barevně odlišené oblečení, stereotypní poznámky o vzhledu a chování novorozence (například holčička s vlásky je fešanda, chlapeček s erekcí je chlapák) [srov. Oakleyová, 2000, str. 131]. Genderová socializace je úspěšná, pokud se jedinec ztotožní s přidělenou genderovou identitou a pokud ji dává najevo v rámci svých rolí, nezpochybňuje ji [srov. Fafejta, 2004, str. 32].

V naší společnosti jsou „od narození děti vychovávány pouze v jednom genderu ze dvou: mužském nebo ženském. Naše společnost jednak nerozlišuje mezi pohlavím a genderem a zadruhé je normální jedinec z jejího hlediska heterosexuální. Je proto nepředstavitelné dítě socializovat do jiných genderů, než jsou tyto dva: heterosexuální muž a heterosexuální žena“ [srov. Fafejta, 2004, str. 31].

Existence dvou pohlaví a dvou heterosexuálních genderů je jedním ze základních předpokladů, na kterém stojí naše společnost. Instituce rodiny a manželství muže a ženy jsou mechanismy, kterými si společnost zajišťuje svou biologickou reprodukci a celkově své pokračování.

1.5. Teorie o původu genderu

Původ genderu bývá vysvětlován působením několika skupin faktorů: biologických, sociálních a činitelů prostředí. **Biologické faktory** jsou vnitřní (genetická výbava člověka) a vnější, tedy vlivy prostředí (například působení chemických látek, infekce nebo výživa). K **sociálním faktorům a činitelům prostředí** řadíme vlivy kulturních a společenských skupin, výchovu, společenská situace apod. Je ovšem důležité poznamenat,

že jednotlivé skupiny faktorů tvoří složitý celek, proto je od sebe nelze zcela jasně oddělit a je třeba brát v potaz jejich vzájemné působení.

Zdůrazňování určité skupiny faktorů vedlo k rozštěpení teorie o genderu do dvou základních skupin, na biologické a sociální teorie. **Biologické teorie** jsou založeny na **biologickém determinismu**, tedy na přesvědčení, že všechno lidské jednání a myšlení je determinováno biologickými faktory. Mezi biologické teorie patří Darwinova evoluční teorie, genetické teorie, teorie o vlivu hormonů nebo teorie rozdílnosti nervové soustavy u mužů a žen.

Sociální teorie považují za hlavní příčinu rozdílů mezi muži a ženami sociální prostředí. K těmto teoriím patří například teorie sociálního učení, kognitivní teorie, teorie genderového schématu, sociálně psychologické teorie nebo teorie sociální konstrukce [srov. Lipka 2009, str. 81-117].

I když **klasická sociologická teorie** ještě termín gender neznala, můžeme i zde najít určité náznaky, na které později navazovala feministicky orientovaná teorie. Pro vývoj genderových teorií pak byla stěžejní **feministická sociologie**.

1.5.1. Klasická sociologická teorie

Klasická sociologická teorie v 19. století a na počátku 20. století byla silně ovlivněna konceptem biologického determinismu. Diskuze o ženské otázce, podnětená prvními ženskými hnutími, se příliš nevzdálila od tradičního pohledu na ženu a její definování skrz rodinu, emoce a pohlaví. Androcentrická sociální struktura byla považována za neutrální, což v kombinaci s poznatky ovlivněnými biologickým determinismem vedlo k **sexismu**, tedy k upřednostňování mužů a diskriminaci žen. I v současné době jsou sociologické teorie stále zatíženy touto zaujatostí a tématu genderu se věnují jen povrchně či okrajově, někteří teoretikové jej dokonce zcela opomíjejí [srov. Chafetz 2006, str. 3-4].

Mezi myslitele klasické teorie, kteří se ve své práci dotkli tématu s genderovým podtextem, patří například **Herbert Spencer**, **Auguste Comte** či **Emil Durkheim**, tedy otcové zakladatelé sociologie. Tito autoři

patří mezi obhájce tzv. *statutu quo*, tedy zachování tradičního modelu uspořádání mužských a ženských rolí ve společnosti. Věřili ve vrozené rozdíly mezi muži a ženami, přičemž žena byla přirozeně podřízena emočně a duševně lepšímu muži.

Jiní autoři, jako je například **Friedrich Engels** nebo **Max Weber**, zastávali názor, že nerovnost mezi muži a ženami je nespravedlivá, ovšem toto téma považovali za nepřilíš důležité. Marxisté považovali emancipaci žen za jeden z cílů, kterých lze dosáhnout pouze zrušením kapitalismu. Weber tvrdil, že této změny nelze docílit pouze ekonomickou změnou, ale že tento obrat musí nastat také ve vojenské, náboženské a magické oblasti života. Ačkoliv Weber chápal historický kontext ženské podřízenosti, ve své práci o sociálních nerovnostech nazvané *Class, status and Party* se o nerovném postavení mužů a žen vůbec nezmiňuje.

Mezi teoretiky, kteří se problematice nerovnosti pohlaví věnovali o něco více, patří **Georg Simmel** a **Talcott Parsons**. Simmel si uvědomoval, že mužská dominance ve společnosti je překážkou nezávislosti žen. Pochopil také, že měřítko, kterými se měří úspěch, jsou ve skutečnosti mužská. Ovšem i když Simmel uznal, že rozdíly a nerovnost mezi muži a ženami se liší v závislosti na čase a prostoru, stále věřil, že tyto rozdíly jsou vrozené a ustanovil základní rozdíly mezi mužským a ženským způsobem existence [srov. Chafetz 2006, str. 4-7].

Parsons je představitelem strukturálního funkcionalismu – směru, který měl v sociologii značný vliv zejména ve 40. – 60. letech 20. století. Věnoval značnou pozornost rodině a pohlavním rolím a jeho zjištěním bylo, že ženy obvykle nemají možnost spojit role manželky a matky s rolí zaměstnance. Toto omezení se pak promítá do zaměstnání, která ženy obvykle vykonávají, a také do partnerského či manželského vztahu, který se stává asymetrickým. V ženské roli se tak sbíhají dvě silné tendence společnosti, důraz na individuální výkon a důležitost rodinného života žen, které díky své obtížné slučitelnosti vytváří napětí.

Parsonsovo vysvětlení takového uspořádání rodiny a pohlavních rolí vychází z evoluční teorie, zaměřené na procesy funkční specializace

a integrace. Vlivem industrializace se v moderní rodině muž díky přesunu práce mimo domov specializoval na vydělávání peněz a zajištění živobytí rodiny a žena se zaměřila na domácnost a výchovu dětí. Tento vývoj rodiny dle Parsonse zdůraznil komplementaritu rolí muže a ženy [srov. Chafetz 2006, str. 4-7].

Pro popis rozdílnosti rolí zastávaných v rodině používá Parsons označení instrumentální a expresivní. **Instrumentální role** je zaměřená na ekonomické zajištění rodiny, dává právo vést, rozhodovat a obvykle ji vykonává otec. **Expresivní roli** pak většinou sehrává v rodině matka, která se stará o chod domácnosti a výchovu dětí. Právě toto přísné (a dle strukturálních funkcionalistů biologicky podmíněné, tudíž neměnné) rozdělení rolí bylo předmětem přísné kritiky nejen feministicky orientovaných autorů [srov. Renzetti 2003, str. 213-215].

1.5.2. Feministická sociologie

Druhou skupinou teorií je **feministická sociologie**. Je důležité uvědomit si, že ne každá teorie, která se zabývá genderem, je nutně feministická, nicméně všechny feministické teorie je více či méně věnují genderu. Aby byla genderová teorie skutečně feministická, musí se zaměřovat na nerovnosti a rozpory genderového uspořádání; zakládat se na domněnce, že genderové vztahy jsou měnitelné sociální konstrukce a přesvědčení, že společnosti by měly rozvinout spravedlivý systém genderového uspořádání [srov. Chafetz 2006, str. 4].

Vývoj feministických myšlenek lze rozdělit do tří období. Hovoříme o tzv. **první a druhé vlně feminismu** a o **současných feministických teoriích**. Feministické snahy sice existovaly i dříve, nicméně neexistují žádné písemnosti či dokumenty, ze kterých by bylo možné podobu raného feminismu rekonstruovat.

Je nutné poznamenat, že feminismus není jednotný směr. Feministická sociologie je tvořena rozmanitými teoriemi, které spojuje shoda ohledně několika základních principů jako je uznání jak kulturního, tak i biologického vlivu na osvojení genderu, nebo snaha zahrnovat gender

mezi základní kategorie sociologického výzkumu a poukázat na sexistický podklad tradiční sociologie [srov. Renzetti 2003, str. 28-35].

První vlnou feminismu nazýváme období 1830-1920. Hlavním požadavkem bylo umožnění rovného přístupu ke vzdělání. Paradoxem této doby je, že zatímco ženy ze středních a vyšších tříd se dožadovaly stejného postavení a přístupu ke vzdělání a zaměstnání jako měli muži, chudé a zotročené ženy naopak žádaly odlišné chování a podmínky, než jakého se dostávalo mužům nižších tříd.

Následující léta se nesla v duchu pořádání konferencí o ženských právech (a v USA navíc o zrušení otroctví). Poté se přidal požadavek volebního práva. První vlna feminismu byla bojem za reformy nejen v politické a sociální oblasti, ale také zlepšení zdravotnictví, školství a celkově morálky.

Po období útlumu nastala od 60. let 20. století **druhá vlna feministického hnutí**, jejímž hlavní otázkou bylo uspořádání vztahů mezi pohlavími. Ženy ze střední třídy se svou jedinou možností uplatnění v domácnosti cítily omezené v osobním růstu. Předmětem feministického emancipačního úsilí se stala asymetrie vztahu mezi muži a ženami ve veřejné i soukromé sféře [srov. Renzetti 2003, str. 36-57].

Feminismus se svou růzností pohledů existuje i **v současné době**. Díky této rozmanitosti se feministicky orientovaným autorům daří neopomíjet žádný z významných sociologických směrů, čímž jednotlivě přispívají k celistvému obrazu toho, jak genderové nerovnosti vznikají, jak se udržují a jak ovlivňují oblasti života člověka. Mezi výzvy současné feministické sociologii patří dle Chafetz například pokračování snahy sjednotit jednotlivé teorie, podrobnější prozkoumání vlivu genderu na sociální realitu, a také oddělit v teorii genderové rozdíly od genderových nerovností (jsou to související, nicméně ne závislé jevy) [srov. Chafetz 2006, str. 20-21].

2. Rodina a genderová dělba práce v rodině

2.1. Rodina

2.1.1. Vymezení základních pojmů

Instituce jako je rodina a manželství existují v různých podobách v každé lidské společnosti. Ve *Velkém sociologickém slovníku* je **rodina** definována jako „*obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou*“ [Maříková – Petrusek – Vodáková 1996, str. 940]. Hlavními **funkcemi rodiny** je reprodukce lidstva, tedy plození dětí a jejich následná výchova, resp. „*socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje*“ [tamtéž].

Jandourek vymezuje rodinu z trochu jiného pohledu, a to z hlediska vztahů. Ujasňuje také vzájemné propojení termínu rodina s dalšími důležitými pojmy jako je domácnost, příbuzenství a manželství.

Rodina je „*skupina osob spojená manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adoptí, které tvoří jednu domácnost a jsou spolu ve vzájemné interakci*“ [Jandourek 2012, str. 194]. Příbuzenské vztahy jsou tedy hlavním znakem, který odlišuje rodinu od **domácnosti**, která je definována pouze skrz sdílené bydlení. Další znaky rodiny jsou sociokulturně podmíněny.

Někdy bývá jako rodina označován také samotný manželský pár. To však není přesné, protože základem rodiny je společný život rodičů a jejich dětí. Rodina tedy vzniká z manželského páru až narozením (případně adoptí) dítěte [srov. Jandourek 2012, str. 194-195].

Ačkoliv jsou příbuzenské vztahy důležitou součástí rodiny, je třeba mezi těmito pojmy rozlišovat. Za **příbuzenství** je označován „*vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii*“ [Giddens 1999, str. 156]. V definici rodiny a příbuzenství se objevuje důležitý pojem manželství.

Manželský stav můžeme vymezit jako „*sociálně akceptovaný a posvěcený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci*“ [Giddens 1999,

str. 156]. Sňatek dvou osob ovlivňuje příbuzenské vazby i dalších příslušníků rodin manželů, protože „*sňatkem dvou partnerů se stávají příbuznými nejen oni sami, ale jejich rodiče, sourozenci a další pokrevní příbuzní každého z nich*“ [tamtéž].

2.1.2. Typy rodiny a rodinné role

S ohledem na širší příbuzenských vztahů rozlišujeme dva hlavní typy rodiny: rodinu nukleární (také základní, jadernou či synkretickou) a rodinu rozšířenou (nebo širší). **Nukleární rodina** je považována za základní jednotku společnosti, která zahrnuje pouze rodiče a jejich potomci, žijící v jedné domácnosti. Vzhledem k celospolečenskému vývoji byla definice nukleární rodiny rozšířena i na homosexuální svazky (rodiči nemusí být vzhledem k možnostem adopce dítěte pouze heterosexuální pár).

Jako **rozšířenou rodinu** označujeme soužití rodičů, jejich dětí a dalších blízkých příbuzných (například prarodičů, sourozenců s jejich partnery apod.). Rozšířená rodina nemusí nutně bydlet ve společném příbytku, ale zpravidla bydlí ve více domácnostech a vzájemně se podporují [srov. Encyclopaedia Britannica 2013].

Rozdělení na nukleární a rozšířenou rodinu však není jediná možná klasifikace rodiny. Z jiného hlediska můžeme rozlišovat mezi **rodinou úplnou**, kterou tvoří oba rodiče s dětmi, a **rodinou neúplnou**, tvořenou pouze jedním rodičem (obvykle matkou).

K rodině se vážou rodinné role. **Rodinnou rolí** je myšlena „*role manžela, manželky, otce, matky, syna, dcery, bratra, sestry, v nichž se uskutečňují užší rodinné vztahy*“ [Maříková – Petrusek – Vodáková 1996, str. 941]. Rodinná role je velmi těsně spjatá s pohlavní a genderovou rolí.

V kontextu této práce to znamená, že žena je biologicky schopná mít děti, společnost od ní mateřství očekává a jakmile se matkou stane, předpokládá se, že se bude o děti a chod rodiny starat hlavně ona. Žena byla na svou roli matky a hospodyně připravována výchovou již od útlého dětství.

2.2. Dělbba práce v rodině

Pojem **dělbba práce** vyjadřuje nejen rozdělení pracovní činnosti na oblast práce a oblast mimopracovní, ale také „*vztahy mezi jedinci a mezi skupinami účastnicími se pracovního procesu*“ [Maříková – Petrušek – Vodáková 1996, str. 179]. Důležitý je také fakt, že dělbba práce má za následek vzájemnou závislost jednotlivých jednotek [srov. Jandourek 2012, str. 55]. Rozdělením pracovních povinností na povinnosti v zaměstnání a v domácnosti se dostáváme k pojmům domácí dělbba práce a domácí práce.

Domácí dělbba práce je míněno rozdělení úkolů a povinností nutných pro udržení chodu domácnosti mezi členy rodiny. V souvislosti s domácí dělbba práce bývá zmiňován také koncept pohlavní či genderové dělbby práce, aby se zdůraznil fakt, že existují historicky a společensky podmíněné rozdíly mezi povinnostmi, které musí v domácnosti plnit muži a ženy [srov. Pilcher – Whelehan 2004, str. 30-31].

S konceptem dělbby práce se pojí dva důležité pojmy: domácí práce a tzv. druhá směna. **Domácí práce** jsou ve *Velkém sociologickém slovníku* vymezeny jako „*označení pro široký okruh tradičních ženských pracovních aktivit v domácnosti, někdy pro veškeré práce vykonávané v domácnosti*“ [Maříková – Petrušek – Vodáková 1996, str. 825]. I zde můžeme v definici najít onen předpoklad, že domácí práce jsou typicky ženskou záležitostí. Jako charakteristické znaky domácích prací jsou uvedeny například monotónnost, časová neomezenost, nízký status a absence finančního ohodnocení [srov. tamtéž].

Druhým významným pojmem je tzv. **druhá směna**. Je to označení pro čas věnovaný úkonům týkajícím se chodu domácnosti a péči o rodinu. Tento pojem je „*spojován většinou s domácí prací žen, které po naplnění pracovních povinností – ‚první směny‘, musí obstát i ve splnění všech nároků domácnosti a rodiny – ‚druhé směny*“ [Václavíková – Helšusová 2012, str. 14].

2.2.1. Tradiční a egalitární model dělby práce v rodině

Jak již bylo zmíněno výše, gender je významná kategorie, která strukturuje sociální svět. To znamená, že i rodina, jakožto základní společenská instituce, je organizována podle genderu. V rámci dělby práce v rodině můžeme rozlišovat mezi tradičním modelem rodiny, charakteristickým pro tradiční společnost, a egalitárním modelem, který se objevuje se společností moderní a postmoderní.

V **tradičním modelu** dělby práce je hlavní povinností muže zabezpečit rodinu finančně, zatímco úkolem ženy je vedení domácnosti, vykonávání domácích prací a péče o děti.

Tento tradiční model se postupně mění směrem k rovnoměrnějšímu rozložení povinností, přičemž hlavní příčinou této změny byl nástup žen do zaměstnání. V současné době sice ve většině domácností stále zastává podstatnou část domácích prací žena, nicméně míra zapojení mužů do výkonu domácích prací významně roste [srov. Pilcher – Whelehan 2004, str. 31-33].

Egalitární model je takovým uspořádáním rodiny, ve kterém muž i žena rovnoprávně vykonávají domácí i rodičovské povinnosti. Tento model začíná být v současnosti upřednostňován před tradičním rozdělením, protože je to mimo jiné „*jeden ze základních předpokladů úspěšné kombinace pracovních a rodinných závazků*“ [Kuchařová 2012, str. 2].

2.2.2. Vývoj dělby práce v rodině

V **tradiční společnosti** byla rodina patriarchální a hierarchicky uspořádaná. Žena byla vnímána především jako matka a oceňována zejména pro svou schopnost porodit a pečovat o děti, které pak pomáhaly s prací a časem se staraly o své staré rodiče [srov. Hare-Mustin 1988, str. 36]. Dle Horské již samo označení „tradiční“ rodina napovídá, že jejími základními funkcemi byla "*reprodukce života a předávání biologického, materiálního a symbolického dědictví z generace na generaci*" [Horská 2003, str. 92].

Tradiční rodinný model je charakteristický přísnou dělbou rodiny, která zahrnuje rozdělení činností nejen na typicky mužskou a ženskou práci, ale také na povinnosti vykonávané dospělými a dětmi. Práce byla tedy v rodině rozdělena nejen podle pohlaví, ale také podle věku rodinných příslušníků. Dělbá práce dle pohlaví se částečně uchovala i v moderní společnosti: stále platí, že mužům a ženám je přiřazována určitá oblast působení (konkrétněji ženám starost o chod domácnosti a péče o děti, mužům vedoucí pozice či odborné dělnické obory), ze které je opačné pohlaví prakticky vyloučeno [srov. Hare-Mustin 1988, str. 36-37; Renzetti 2003, str. 272-275].

Dělba práce mezi manžely byla v tradiční společnosti podporována jednak pohlavím, ale také větším věkovým rozdílem, kdy muž byl zpravidla znatelně starší než žena. Převládal totiž názor, že láska či romantický vztah mezi manžely je pro rodinu škodlivý. Žádoucí rezervovanost mezi manžely měl tedy zajistit mimo jiné i znatelný věkový odstup [srov. Hare-Mustin 1988, str. 36-37].

V **moderní společnosti** rodina přestala být základní výrobní jednotkou. Vlivem industrializace se systém produkce se rozložil do dvou sfér, veřejné a soukromé: muž jako živitel rodiny pracoval mimo rodinu, zatímco žena se věnovala domácnosti a spolu s dětmi se starala o domácí hospodářství.

Moderní společnost se orientovala na pracovní výkon a jeho ekonomické ohodnocení. To vedlo k devalvaci ženské role a práce díky domněnce, že domácnost již neprodukuje nic důležitého. Tato myšlenka je ovšem mylná, protože výsledkem ženské práce v domácnosti jsou nepostradatelné služby a produkty, které nejsou určeny k prodeji, ale spotřebovávají se opět v rodině (například jídlo, čisté oblečení, výchova a péče o zdraví dětí apod.).

Velkou změnou v rodinném zřízení byl nástup žen do zaměstnání (cca 50. až 60. léta 20. století). Začalo se rozpadat dosavadní striktní rozdělení na veřejnou-mužskou a rodinnou-ženskou sféru, čímž byla také oslabena pozice muže v rodině, do té doby jediného živitele rodiny.

I v současnosti jsou však zaměstnání stále rozdělena na mužské a ženské profese. Navíc je patrný značný rozdíl mezi mzdami muže a ženy

na srovnatelných pozicích (muži mívají zpravidla vyšší příjem), který je dle Crompton částečně způsoben právě rozdělováním povolání na mužská a ženská (ošetřovatelství, péče či kancelářské práce) [srov Crompton 2007, str. 228-229].

Poměr mezi prací a rodinou je genderově asymetrický. Stále jsou to častěji muži, kteří využívají čas mimo zaměstnání k pokračování v práci nebo k relaxaci a odpočinku od pracovního stresu, zatímco ženy doma po příchodu ze zaměstnání čeká tzv. **druhá směna**.

Tuček ve zprávě z empirického projektu *Stratifikace, gender, rodina* potvrzuje, že i v české společnosti stále přetrvává tradičnější model dělby práce, tedy že žena vykonává „dvě směny“. Podotýká však, že ačkoliv nejsou zatím změny směrem k egalitárnímu uspořádání nijak výrazné, začínají oba partneři chápat náročnost úlohy ženy a uvědomují si potřebu změny. Do budoucna Tuček předpokládá, že se poměr domácích a rodinných povinností mužů a žen bude postupně vyrovnávat, podobně jako se začíná pomalu rozpadat rozdělení zaměstnání na typicky mužská a ženská [srov. Křížková – Tuček 1998, str. 79-86].

3. Aplikace genderových stereotypů v rodině

3.1. Rodičovství

Z manželského páru se s příchodem dítěte stává rodina. **Rodičovství** je pak základní princip, který rodinu organizuje. Je tomu tak proto, že se dle Rossiové „*nikdy nestáváme ,exrodiči‘, a dokonce i ty fáze rodinného cyklu, které mu předcházejí, jsou k rodičovství latentně vztaženy*“ [Možný 2008, str. 148]. Rodičovství zahrnuje vzájemně propojené otcovství a mateřství. Otcovskou a mateřskou roli od sebe nelze oddělit, ať už je považujeme za protikladné nebo doplňující se.

Dodson popisuje dva pohledy na vzájemný vztah mateřství a otcovství, přesněji na **odlišnosti otcovské a mateřské péče** a jejich původ, které vycházejí z biologického determinismu a sociálního konstruktivismu genderu.

Zastánci **biologického determinismu** vychází ze sociobiologického předpokladu vrozených rozdílů mezi muži a ženami. Tyto odlišnosti se pak projevují i v rozdílných přístupech otce a matky, přičemž dítě potřebuje oba tyto typy lásky a výchovy, ideálně od svých biologických rodičů.

Naproti tomu stoupenci **konstruktivismu** vidí rozdíly mezi muži a ženami jako sociálně podmíněné a uměle vytvořené, tedy ne přirozené a nezměnitelné. Přívrženci konceptu sociální konstrukce se liší názory na zachování odlišností mateřství a otcovství. Obhájci udržení rozdílnosti tvrdí, že dítě pro svůj vývoj potřebuje oba odlišné postoje, nicméně nemusí být poskytovány nutně biologickými rodiči. Proti přetrvávání rozdílů mezi mateřskou a otcovskou péčí jsou zastánci přesvědčení, že dítě potřebuje aspoň jednoho rodiče bez ohledu na to, zda je to matka nebo otec [srov. Dudová 2006, str. 7].

V současnosti prochází rodičovství významnými změnami. Zatímco do nedávna byla pozornost zcela zaměřena na vztah matky a dítěte, zatímco role otce byla upozaděna, zájem odborníků se nyní přesouvá i na otce. Je zdůrazňován význam aktivní účasti otce na péči a výchově pro vývoj dítěte, materiální zabezpečení rodiny přestává být dostatečným vkladem. Tento přechod je zřejmě také částečně důsledkem snahy oprostit rodinu od mýtů, které obklopovaly mateřství, a více do chodu rodiny a domácnosti zapojit otce.

Dekonstrukcí mateřství a péče o dítě jako přirozené vlastnosti či vrozeného instinktu ženy se zabývá francouzská autorka Elisabeth Badinter v knize *Materská láska*. Pomocí hluboké sondy do dějin mateřství a vývoje vztahů rodinného trojúhelníku matka-otec-dítě se snaží vyvrátit mýtus o přirozeném mateřství. Místo vrozeného instinktu mateřství se dle Badinter jedná o ohromný společenský tlak, kdy společnost z možnosti mít děti vytváří pro ženu společenskou povinnost. Badinter tvrdí, že kritická analýza mýtů týkajících se mateřství odhaluje snahu žen poukázat na možné problémy, které přináší dualita mateřské a ženské role, tedy signály, že se ženy „*chcú o lásku k dieťaťu a o sebaobetovanie deliť so svojím druhom, o tom, že tieto dve veci nie sú celkom samozrejmé*“ [Badinter 1998, str. 254].

Sociální konstruovanost mateřství se odráží také ve změnách, které se ve společnosti udály díky objevu antikoncepce. Mateřská role přestává být vnímána jako biologicky daná, přirozená povinnost. Žena může sama rozhodovat, zda se stane matkou, kdy a kolik dětí bude mít [srov. Možný 2008, str. 148-149].

Před vynálezem ženské antikoncepce byla moc nad mateřstvím ženy, a následně i nad dětmi, v rukou muže. Poté se ale situace obrátila a spolupůsobením legislativních změn vznikl tzv. **kult mateřství**. Moc v rodině se přesunula z otce na matku, která je považována za jedinou vhodnou osobu pro péči a výchovu dětí.

3.2. Mateřství a otcovství: rozdělení moci v rodině

Změny v soukromé sféře se týkají především rodičovských rolí a **rozdělení moci mezi rodiči**. Situace v rodinách se stává doslova **paradoxní**. Na jedné straně si otcové nechtějí či nedokážou představit vytížení partnerky a nechávají ji sloužit „dvě směny“ (tj. první v zaměstnání a druhou pak v domácnosti), protože sami trvají na své tradiční roli nebo snahu více se angažovat z různých důvodů vzdávají. Na druhou stranu jsou však otcové, kteří tvrdí, že svou otcovskou roli vykonávat chtějí, ale je jim v tom bráněno. Nejpatrnější je tento střet v případě rozvodu (rozchodu) rodičů, kdy je dítě takřka automaticky svěřeno do péče matce.

Tato paradoxní situace je důsledkem obrácení rozdělení moci v rodině, kdy otcům byla legislativně zredukována práva ve prospěch matek v takové míře, že z absolutní moci otce nad dětmi a rodinou se stala takřka absolutní moc matek [srov. Radímská 2002, str. 1]. Warshak [1995] toto společenské přesvědčení, že děti by měly být primárně v péči svých matek, nazývá **mystikou mateřství**. Popisem historického vývoje práv otce a matky na děti dokazuje, že preference mateřské péče se v praxi ustálila teprve na počátku 20. století.

Otcovská nadřazenost měla v rodině tradici již od dob antického Říma, kdy otec disponoval absolutním právem na dítě a mohl s ním nakládat, jak uznal za vhodné. I později v historii byla žena dle společenských i právních

norem podřízena muži, takže otec měl v rodině postavení absolutního vládce.

Během 19. století byla postupně otcova moc v rodině omezována. Nejdříve byly děti matkám svěřovány pouze dočasně, než dosáhly určitého věku, a poté se vracely zpět k otci. Postupně se stalo upřednostňování péče matek pravidlem a nakonec (kolem roku 1920) otcovskou péčí ta mateřská zcela nahradila [srov. Warshak 1995, str. 24-25].

V posledních desetiletích se vnímání otcovské role začalo opět měnit. Otec již není pouze živitel a obstaravatel materiálního zabezpečení rodiny, ale jeho činnost mnohem více než v minulosti směřuje dovnitř rodiny. Otec by měl umět porozumět a komunikovat se svou ženou, svými i jejími rodiči; měl by zvládat konfliktní situace a umět jim předcházet. A samozřejmě by měl muž jakožto otec rozumět svému dítěti, jeho potřebám a dokázat ho vést a vychovávat. Matějček tento vývoj komentuje, že otci přibyla staronová psychologická funkce, které je v současnosti připisován velký význam.

Velmi důležitým poznatkem z oblasti psychologie je dle Matějčka také fakt, že těsný vztah matky a dítěte je založen na uspokojování potřeby bezpečí. Vzhledem k tomu, že není rozdíl mezi poskytováním pocitu bezpečí vlastními a nevlastními rodiči, neliší se pak ani uspokojování této potřeby matkou a otcem. Nejdůležitější je pocit dítěte, že je milováno a chráněno [srov. Matějček 1986, str. 57-59].

Stejnou schopnost mužů a žen vybudovat a udržet si se svými dětmi blízký vztah díky péči a domácím pracím potvrdil i výzkum Lupton a Barclay. Přesto to jsou převážně ženy, které vykonávají činnosti vedoucí k silnému poutu mezi rodičem a dítětem.

Žena se postupně díky svým znalostem a dovednostem, získaným praxí, stává rodinným odborníkem v péči o děti a domácnost. Tento stav však znesnadňuje otci účast na činnostech týkajících se dětí a staví ho do role živitele a ochránce [srov. Dudová 2006, str. 7-8]. Tato situace je nazývána jako tzv. **mateřské privilegium**.

4. Mateřské privilegium

4.1. Vymezení pojmu mateřské privilegium

Mateřské privilegium (angl. *maternal gatekeeping*) je soubor přesvědčení a vědomého i nevědomého jednání, které ve svém důsledku brání snaze o spolupráci muže a ženy v domácích pracích, protože muži je omezována možnost učit se a zlepšovat prostřednictvím péče o domácnost a děti.

Dle Allen a Hawkinse je mateřské privilegium definováno **třemi aspekty**: 1. matky nejsou ochotny vzdát se zodpovědnosti za rodinné záležitosti, a proto v rodině nastavují rigidní pravidla; 2. vnější potvrzování mateřské identity a 3. odlišné pojetí jednotlivých rodinných rolí.

Koncept mateřského privilegia jako sociologického pojmu byl vytvořen na základě **sociální konstruovanosti genderu**. Vychází z předpokladu, že muži a ženy jsou zasazeni do určitého kontextu (sociální kontext, rodina a další mezilidské vztahy), který jim umožňuje aktivně se podílet na každodenním konstruování a udržování významu genderu skrz jednání týkající se rodinných povinností a práce [srov. Allen – Hawkins 1999, str. 199-200].

4.2. Vznik mateřského privilegia

Vznik mateřského privilegia je zřejmě důsledkem tradičního dělení na mužskou a ženskou oblast života. Žena měla ve sféře rodiny důležitou roli, která se těšila velké úctě. *„Důstojnost, nezastupitelnost a výlučnost ženské role, role tvůrkyně domova, strážkyně krbu, nebyla v té době ve společnosti ženě upírána. Role byly rozděleny: Muž měl na starosti záležitosti ‚vně‘ a žena záležitosti ‚uvnitř‘ (...) pokud domov znamená ženu, pak je žena nepostradatelná, má-li domov existovat“* [Vodáková 2003, str. 85].

Tento předpoklad potvrzují výsledky průzkumu, ve kterém se Allen a Hawkins jako jedni z prvních zaměřili na specifické jednání a přesvědčení

matek, která se týká mateřského privilegia. Autoři k přísné dělbě práce mezi mužem a ženou přidávají další dva **vzorce zapojení muže a ženy do domácích povinností**, které mají dopad na mateřské privilegium: je jím úsilí žen vložené do dovedností prováděných v domácnosti a jejich odbornost, dále je to pak neochota zpochybnit výsady genderové specializace.

První vzorec, týkající se přísné dělby práce, byl popsán také v rámci kapitoly 2.2.2. *Vývoj dělby práce v rodině*. Je to koncept dvou genderem rozdělených oblastí, které určovaly matce a otci odlišné role a funkce v rodině. Toto pojetí se opírá o argumenty jedinečného a přirozeného sklonu žen pečovat o děti a domácnost. Striktní oddělení mužské a ženské sféry dalo ženě možnost získat v rámci rodiny určitá privilegia a moc nad muži [srov. Allen – Hawkins 1999, str. 201].

Rodina byla jediným místem, kde se mohla žena díky péči o děti a domácnost realizovat, jejími hlavními rolemi byly úzce spjaté role matky a hospodyně. V rámci rodiny a domácnosti si žena vydobyla privilegované postavení a moc, kterých se nechtěla vzdát tím, že by se s mužem začala dělit o domácí povinnosti, a tedy i o prestiž a vliv spojené s jejich výkonem.

Druhým vzorcem je dle Allen a Hawkinse žena, která je odborníkem na domácí záležitosti. K tomuto postavení ženě pomohly zejména změny v pohledu na důležitost dětství a rozvoj představ o vedení domácnosti, jako je například vhodná výchova dětí nebo správné techniky domácích prací. Ženy měly v rodinných záležitostech nad muži odbornou převahu, což vedlo k dalšímu posílení autority ženy v domácnosti a zachování tradiční dělby práce. Navíc tradiční model uspořádání rodiny otce k většímu zájmu či účasti na domácích pracích nijak nepovzbuzoval.

I když došlo během druhé vlny feminismu v 60. letech 20. století k velkým změnám v ženských politických právech a ekonomickém i pracovním uspořádání, zodpovědnost za domácnost a rodinu ženě zůstala v takřka nezměněné podobě. Robinson a Milkey k tomu ještě podotýkají, že ani nic nenasvědčuje tomu, že by se ženy o snížení rozsahu domácích

prací snažily. Což je **třetí vzorec**, ke kterému Allen a Hawkins ve svém výzkumu došli [srov. Allen – Hawkins 1999, str. 201].

4.3. Dva modely mateřství

Cowdery a Knudson-Martin provedli kvalitativní analýzu konceptu mateřství a došli k závěru, že v současnosti existují dva různé pohledy na mateřství či jeho modely. V prvním je mateřství vnímáno jako **přirozený talent žen** a v druhém je mateřství pojímáno jako **vědomá spolupráce** mezi rodiči. Pohledy na mateřství se tedy liší mírou sdílení rodinných povinností mezi otci a matkami.

Během výzkumu byly identifikovány tři typy párů (tradiční páry, páry s genderovým odkazem a postgenderové páry), které se lišily tím, jak byly vztahy uspořádány vzhledem ke genderovým normám.

Tradiční páry vědomě zastávaly a udržovaly dělbu práce podle genderu a toto rozdělení také považovaly za rovnoprávné. **Páry s genderovým odkazem** sice neuváděly gender jako základ pro své stávající rozdělení povinností, nicméně genderové normy jejich dělbu práce skrytě strukturovaly. A **postgenderové páry** předpokládaly, že veškeré úkoly a povinnosti si rozdělují rovnoměrně, bez ohledu na genderovou strukturu.

Přesvědčení o přirozeném a výjimečném poutu mezi matkou a dítětem je vlastní párům tradičním a párům s genderovým odkazem. Toto mínění přispívá k nerovnému rozdělení úkolů, které však není vždy vědomé [Cowdery – Knudson-Martin 2005, str. 335-338].

4.4. Udržování mateřského privilegia

Cowdery a Knudson-Martin na základě rozhovorů s páry identifikovali **čtyři procesy**, které udržují představu o mateřství jako o genderem určeném talentu. Patří mezi ně přesvědčení, že žena má o mateřství přírodou dané znalosti, a že mezi ženou a dítětem je přirozené, silné pouto; dále je to odstup otců, organizace času týkajícího se dětí a nepřetržitá zodpovědnost matek. Jejich výsledkem je uzavřený kruh, kdy matky jejich působením

získají silnější pouto s dětmi než otcové, což dále vede k udržování těchto procesů.

Názor, že **žena má přirozené predispozice k péči o dítě**, je charakteristický u tradičních párů a párů s genderovým odkazem. Je to spojeno s představou, že žena dítě nosí a porodí, a proto také instinktivně ví, co má dělat. Tento názor se objevuje také u postgenderových, nicméně tyto páry ho, v zájmu možnosti zapojit do péče o dítě i otce, nezdůrazňují.

Udržování odstupů otců souvisí s prvním zmiňovaným procesem. Na rozdíl od matek, které domněle disponují mateřskými instinkty, otcové se cítí nezpůsobilí a nejistí v péči o dítě. Proto se drží zpátky a nechávají většinu povinností plnit matky. Toto opět vede k dalšímu potvrzování mýtu přirozeného talentu matky a neschopnosti otce.

Třetí je zmiňován fakt, že **matky organizují veškerý čas kolem dětí**. Ačkoliv páry uvádějí, že se o čas věnovaný dětem dělí rodiče rovnoměrně, výzkum to nepotvrzuje. Rozdělení povinností záleží spíše na tom, který z rodičů je zrovna dostupný. Ženy si častěji než muži organizují čas podle potřeb dítěte, bývají častěji dosažitelné, a proto také tráví s dětmi více času.

Posledním procesem je **neustálá zodpovědnost matek**. Ta je buď záměrná, tedy výsledkem dělby práce (tradičně orientování rodiče) nebo neúmyslná, kdy matka přebírá plnou zodpovědnost za péči o dítě bez jakéhokoliv vysloveného důvodu [srov. Cowdery – Knudson-Martin 2005, str. 339-340].

Důležité je však také zmínit, že **otcové podporují matky**, které o dítě pečují. Tato podpora je vyjadřována jednak výpomocí s úkoly a povinnostmi, jednak je také emocionálního rázu. Nicméně motivací k pomoci je pro otce spíše odpovědnost vůči matce, než vůči dítěti – což opět přispívá spíše k utužení přímé vazby mezi matkou a dítětem, kdežto vazba mezi otcem a dítětem je spíše nepřímá, skrze matku [srov. Cowdery – Knudson-Martin 2005, str. 340].

Allen a Hawkins v závěru své studie zmiňují, že mateřské privilegium a jeho podoba mohou být spíše výsledkem nízké angažovanosti mužů

v rodině, než že by nízké zapojení mužů bylo následkem mateřského privilegia. Také podotýkají, že ženy mohou v rámci mateřského privilegia přeceňovat své zapojení v rodinných záležitostech a podceňovat účast otce, aby si tak potvrdily svou vůdčí pozici v rodině. To poukazuje na vliv, který má matka na participaci otce v rodině skrz své povzbuzující nebo naopak odrazující chování [srov. Allen – Hawkins 1999, str. 209-210].

Na Allen a Hawkinse navázal McBride, který se zabýval **vlivem názorů a postojů matek k otci na jeho zapojení v rodině**. Ve své studii z roku 2005 poukazuje mimo jiné na fakt, že ačkoliv je otci a jeho významu pro rodinu věnována značná pozornost, chování otce je na rozdíl od chování matek mnohem méně určeno sociálními normami, a je tedy ponecháno do značné míry na vlastním uvážení otce. Tato poměrně velká volnost otcovské role se pak odráží v různé míře zapojení otce do rodinných záležitostí.

Otcovská identita je také velmi silně ovlivněna postoji a názory partnerky, tedy vnímáním toho, jak je muž ženou hodnocen. Díky tomu mohou mít matky přímou kontrolu nad chováním otce. McBride uvádí, že mezi osobnostní charakteristiky ženy, které vedou k podpoře otcova zapojení do rodinných záležitostí, patří postoje vymykající se tradičním genderovým představám, vzájemná důvěra a nízká hostilita vůči mužům [srov. McBride a kol. 2005, str. 360-362].

De Luccie určil **dva důležité faktory**, které ovlivňují výpovědi matek o míře zapojení muže do chodu domácnosti: jsou jimi důležitost a spokojenost se zapojením otce. Na tento fakt navázali McBride a Rane, kteří jej potvrdili svým zjištěním, že nejlepším ukazatelem otcova zapojení se bylo matčino vnímání otcovské role. Také podle Palkovitze je **různá míra otcovy účasti** v rozmanitých rodinných kontextech výsledkem sociální konstruovanosti otcovské role. Je určena jednak vlastními představami samotného otce, jednak také vnějšími očekáváními, ze kterých má největší vliv dle studií právě očekávání matky.

McBride se vlivem jednání a názorů matky na otcovu účast v rodině zabýval ve své studii *Paternal Identity, Maternal Gatekeeping, and Father*

Involvement. Závěrem bylo zjištění, že názory a postoje matky na roli otce mají významný vliv mužovo vnímání sebe sama jako otce, a také na míru jeho zapojení do péče o dítě.

McBride z těchto zjištění vyvozuje několik praktických důsledků. Jedním z nich je také ten, že nestačí pouze muže pobízet k většímu zapojení se do chodu rodiny, ale je také nutné prozkoumat detailněji vliv matky a zaměřit se případně i na nutné změny v této oblasti. Ženy by si měly uvědomit, že muži jsou ochotní a hlavně schopní se na péči o dítě podílet [srov. McBride a kol. 2005, str. 362-371].

Všechna dostupná šetření, která se více či méně zabývala mateřským privilegiem, probíhala v úplných rodinách heterosexuálních párů. Sami odborníci si tento nedostatek uvědomují a připomínají, že mateřské privilegium je málo probádanou oblastí. Proto je třeba se zaměřit v pokračujícím výzkumu mateřského privilegia i na další typy rodin, jako jsou například rodiny neúplné (po rozvodu nebo rozchodu rodičů), rodiny s dětmi z předchozích manželství nebo partnerství, rodiny lesbických matek a jiné.

Allen a Hawkins dále upozorňují, že na mateřské privilegium má vliv také rodinný kontext a různá rodinná situace (například nevlastní matka) a časové období, resp. fáze rodinného života (přechod k rodičovství, dospívající děti, období prázdného hnízda atd.). Studium mateřského privilegia ve všech jeho možných podobách proto skýtá velký neprobádaný prostor [srov. Allen – Hawkins 1999, str. 209].

Závěr

Tradiční dělba práce, která rozdělila život na sféru veřejnou a rodinnou, a také tradiční pojetí rolí rodičů jako matky-pečovatelky a otce-živitele, jsou pomalu na ústupu. Postupně se prosazuje egalitární model dělby práce, který je založen na spolupráci rodičů a rovném rozdělení rodinných a domácích povinností.

Se změnami uspořádání rodiny a dělby práce v ní souvisí proměny otcovské a mateřské role. Otcovi je opět po několika desetiletích věnována pozornost odborníků a je mu připisována důležitá úloha v rodině a při výchově dětí. Po období absolutní vlády matek, ke které velmi výrazně přispělo právě tradiční rozdělení na mužskou a ženskou oblast života a práci, jsou otcovi opět přiznány nejen rodičovské povinnosti, ale také jeho práva.

Mateřství ženy již není bráno jako samozřejmé a péče o dítě přestává být vnímána jako výhradně ženská záležitost. Otcové se více zapojují do péče o dítě od jeho útlého věku, přesto však většina práce a povinností, které se týkají dítěte a chodu domácnosti, zůstává na bedrech matky. Takže ačkoliv je kult matky postupně narušován, žena je stále rodinným expertem na péči o děti a domácnost, a mateřské privilegium zůstává jednou z významných bariér účasti otce na chodu rodiny.

Matku ovšem nelze vnímat jako uchvatitele veškeré moci v rodině, která se zakládá na jejím vztahu s dítětem a práce v domácnosti. Mateřské privilegium a procesy, které jej udržují, jsou spíše bludný kruh, který si někdy rodiče ani neuvědomují, případně neví, jak jej narušit. Změna stereotypních představ a chování, které si rodiče nesou ze svých původních rodin nebo jsou jim diktována jejich okolím, není snadná. V širším společenském kontextu k ní dochází pozvolna a postupně.

Studium mateřského privilegia a rolí jednotlivých rodičů má zatím výsledky, které vedou spíše k dalším otázkám, než k odpovědím.

Sami odborníci jsou si vědomi toho, že je třeba dosavadní poznatky podložit a doplnit dalšími studiemi, které budou reflektovat změny na celospolečenské úrovni.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Zvěřinová Pavlína

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky FF UP

Název práce: Genderová dělba práce v rodině a „mateřské privilegium“

Počet znaků: 64 233

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 36

Klíčová slova: gender, stereotypy, dělba práce, rodina, mateřství, otcovství, mateřské privilegium, rodičovství, moc v rodině, pohlaví

Práce se zabývá rodinou, genderovým rozdělením práce v rodině a mateřským privilegiem. Role muže a ženy v rodině se v historii vyvíjely s ohledem na genderové normy a stereotypy ve společnosti. Změny pohledu na rodičovství muže a ženy, a jejich úlohu v rodině, měly za následek také změny v rozdělení úkolů a povinností mezi rodiči. Přejít od tradičního modelu k egalitární dělbě práce v rodině je pozvolný proces, který je v oblasti péče o dítě ztěžován mimo jiné také mýty o mateřství a mateřským privilegiem.

Annotation

Key words: gender, stereotypes, division of labour, family, motherhood, fatherhood, maternal gatekeeping, parenthood, power in the family, sex

This work deals with the family, gender division of labour and maternal gatekeeping. Man's and woman's roles in family have changed according to societal gender norms and stereotypes. Due to changes of view to parenting of man and woman and their roles in family, the division of labour between parents has changed. Transition from traditional model to egalitarian division of labour is very slow process which is complicated by myths about motherhood and by maternal gatekeeping.

Zdroje

Literatura

- ALLEN, S.M. – HAWKINS, A.J.** (1999) *Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work*. IN *Journal of Marriage and the Family*. Únor, 1999, roč. 61, č. 1. Vydává National Council on Family Relations, 1939-2012. ISSN 00222445.
- BADINTER, E.** (1998) *Materská láska: Od 17. storočia po súčasnosť*. 1. vydání. Bratislava: Aspekt. ISBN 80-85549-04-2.
- COLEMAN, E.J. – MONEY, J.** (1991) *John Money: A tribute*. 1. vydání. Londýn: Routledge. ISBN 978-1560241904.
- COWDERY, R.S. – KNUDSON-MARTIN, C.** (2005) *The construction of Motherhood: Tasks, Relational Connection and Gender Equality*. IN *Family relations*. Červenec 2005, roč. 54, č. 3. Vydává National Council on Family Relations, 1951-2012. ISSN 0197-6664.
- CROMPTON, R.** (2007) *Gender inequality and the gendered division of labour*. IN BROWNE, J. [Eds.] *The Future of Gender*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-69725-5.
- EPSTEIN, C.F.** (2006) *Similarity and Difference: The Sociology of Gender Distinctions*. IN CHAFETZ, J.S. [Eds.] *Handbook of the Sociology of Gender*. New York: Springer Science+Business Media. ISBN 978-0387-32460-9.
- GIDDENS, A.** (1999) *Sociologie*. 1. vydání – dotisk. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- HARE-MUSTIN, R.T.** (1988) *Family Change and Gender Differences: Implications for Theory and Practice*. IN *Family relations*. Leden 1988, roč. 37, č. 1. Vydává National Council on Family Relations, 1951-2012. ISSN 01976664.
- HORSKÁ, P.** (2003) *Z historie role ženy-matky a ženy-partnerky*. IN VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O. [Eds.] *Rod ženský: Kdo jsme*,

odkud jsme přišly, kam jdeme? 1. vydání. Praha: Sociologické Nakladatelství. ISBN 80-86429-18-0.

CHAFETZ, J.S. (2006) *The Varieties of Gender Theory in Sociology*. IN CHAFETZ, J.S. [Eds.] *Handbook of the Sociology of Gender*. New York: Springer Science+Business Media. ISBN 978-0387-32460-9.

FAFEJTA, M. (2004) *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Vydání neuvedeno. Věrovany: Nakladatelství Jan Piszkiwicz. ISBN 80-86768-06-6.

GJURIČOVÁ, Š. (1999) *Konstrukce gender: Maskulinita a feminita z odlišných perspektiv*. IN VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ E. – MAŘÍKOVÁ, H. [Eds.] *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Found Praha. ISBN neuvedeno.

JANDOUREK, J. (2001) *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-535-0.

JANDOUREK, J. (2012) *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3679-2.

JORDAN, K.Y. (2004) *Gender role*. IN LOUE, S. – SAJATOVIC, M. *Encyclopedia of Women's Health*. New York: Springer US. ISBN 978-0-306-48073-7.

LIPPA, R.A. (2005) *Gender, Nature and Nurture*. 2. vydání. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. ISBN 0-8058-5344-8.

MARINI, M.M. (1990) *Sex and Gender: What Do We Know?* IN *Sociological Forum*. Březen 1990, roč. 5, č. 1. Vydává Kluwer Academic Publishers – Plenum Publishers, 1986-2012. ISSN 08848971.

MAŘÍKOVÁ, H. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. (1996) *Velký sociologický slovník*. 1. a 2. svazek. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.

MATĚJČEK, Z. (1986) *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum. ISBN neuvedeno.

MCBRIDE, B.A. a kol. (2005) *Paternal identity, Maternal Gatekeeping, and Father Involvement*. IN *Family relations*. Červenec, 2005, roč. 54,

č. 3. Vydává National Council on Family Relations, 1951-2012. ISSN 0197-6664.

MOŽNÝ, I. (2008) *Rodina a společnost*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-87-8.

OAKLEYOVÁ, A. (2000) *Pohlaví, gender a společnost*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-404-6.

PAULÍK, K. (2010) *Psychologie lidské odolnosti*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-2959-6.

PILCHER J. – WHELEHAN, I. (2004) *Fifty Key Concepts In Gender Studies*. Vydání neuvedeno. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 0-7619-7035-5.

PHILLIPS, A. L. (1922) *Shall We Teach Gender?* IN *The English Journal*. Leden 1922, roč. 11, č. 1. Vydává National Council of Teachers of English, 1912 - 2008. ISSN 00138274.

RENZETTI, C. M. (2003) *Ženy, muži a společnost*. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0525-2.

RITZER, G. (2007) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. 1. vydání. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. ISBN 978-1-4051-2433-1.

VODÁKOVÁ, O. (2003) „*Strážkyně krbu*“ v naší kulturní tradici. IN VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O. [Eds.] *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* 1. vydání. Praha: Sociologické Nakladatelství. ISBN 80-86429-18-0.

WARSHAK, R.A. (1995) *Revoluce v porozvodové péči. Otcovský faktor a mystika mateřství*. 1. vydání. Praha: JAN. ISBN 80-85529-16-5.

Elektronické zdroje

DUDOVÁ, R. (2006) *Rozporuplné diskursy otcovství*. IN *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. [online]. 2006, roč. 7, č. 2. [citováno dne 7-3-2013]. Dostupné online z <http://www.genderonline.cz/uploads/d09dfdcd108a117657cc76f21a211a233083ff6f_rozporuplne-diskursy-otcovstvi.pdf>.

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Encyclopædia Britannica Online Academic Edition*. Encyclopædia Britannica Inc., 2013. [online].

[citováno dne 27-2-2013]. Dostupné online z <<http://www.britannica.com>>.

KŘÍŽKOVÁ, A. - TUČEK, M. (1998) *Zaměstnání versus rodina – dělba rolí v rodině*. IN *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. [online]. [citováno dne 4-3-2013]. Dostupné online z <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/152_98-3wptext.pdf>.

KUCHAŘOVÁ, V. (2012) *Harmonizace rodiny a zaměstnání z hlediska národních a genderových rozdílů v ČR a SR – možnosti z pohledu rodičů malých dětí*. [online]. [citováno dne 2-3-2013]. Dostupné online z <<http://www.czech-ggs.cz/clanky/publikace/ostatni-publikace/clanky-v-odbornych-casopisech.html>>.

RADIMSKÁ, R. (2002) *Mateřství, otcovství a moc*. IN *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2002, roč. 3, č. 1-2. [citováno dne 10-3-2013]. Dostupné online z <http://www.genderonline.cz/uploads/62bc55a798272cd0a0524f1555f45e01713be30b_rocnik03-4-2002.pdf>.

ŠMAUSOVÁ, G. (2008) *Kdopak by se genderu bál?* [online]. [citováno dne 14-2-2013]. Dostupné online z <<http://www.cec-wys.org/prilohy/1dc3aec4/Kdopak%20by%20se%20genderu%20bal.pdf>>.

VÁCLAVÍKOVÁ – HELŠUSOVÁ, L. (2012) *Distribuce a naplnění volného času mužů a žen*. IN *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2003, roč. 4, č. 3. [citováno dne 2-3-2013]. Dostupné online z <http://www.genderonline.cz/uploads/4c23dbd59ab14341c2c1ab752582c06851813171_rocnik04-3-4-2003.pdf>. ISSN 1213-0028.